

*Opinia Forum Obywatelskiego Rozwoju nt. Projektu
Ustawy o zmianie niektórych ustaw w związku
z określeniem zasad wypłaty emerytur ze środków
zgromadzonych w otwartych funduszach
emerytalnych z dnia 10 października 2013 r.*

Aleksander Łaszek
Dawid Samoń
Marek Tatała

Opinia Forum Obywatelskiego Rozwoju nt. Projektu Ustawy o zmianie niektórych ustaw w związku z określeniem zasad wypłaty emerytur ze środków zgromadzonych w otwartych funduszach emerytalnych z dnia 10 października 2013 r.

Propozycje zawarte w projekcie ustawy z dnia 10 października 2013 r. doprowadzą do obniżenia bezpieczeństwa emerytalnego poprzez marginalizację, a w średnim okresie likwidację, filaru kapitałowego. Stoi to w opozycji do pierwotnego osiągnięcia reformy z 1999 r. - bezpieczeństwu dzięki różnorodności, zaprzeczając zasadzie dywersyfikacji źródeł finansowania emerytur.

Przedstawione zmiany mają na celu krótkookresowe polepszenie sytuacji sektora finansów publicznych kosztem dobrobytu obecnych i przyszłych pokoleń. W konsekwencji doprowadzi to do księgowego obniżenia oficjalnego (jawnego) długu publicznego oraz przyrostu długu ukrytego, który polskie społeczeństwo będzie musiało spłacać w przyszłości. Ponadto można sądzić, że uzyskane w ten sposób środki umożliwią rządowi odłożenie w czasie koniecznych reform finansów publicznych, a mogą posłużyć sfinansowaniu wyższych nieproduktywnych wydatków. W efekcie wzrostowi długu ukrytego nie będzie towarzyszył proporcjonalny spadek długu jawnego. Poniżej przedstawiamy opinię nt. najważniejszych elementów proponowanych zmian w zakresie:

- 1) nacjonalizacji ponad połowy aktywów OFE wyrażonych obligacjami Skarbu Państwa i zamiany tych obligacji na obietnice wypłaty emerytur w ZUS (w uzasadnieniu ustawy to działanie zostało mylnie nazwane: „Przeniesienie wyrażonych obligacyjnymi zobowiązaniami Skarbu Państwa części uprawnień emerytalnych ubezpieczonych z OFE do ZUS”),
- 2) określenia zasad wypłaty emerytur ze środków zgromadzonych w OFE i sposobu „przenoszenia” uprawnień emerytalnych ubezpieczonych z OFE do ZUS będące de facto stopniową nacjonalizacją środków w OFE na 10 lat przed osiągnięciem ustawowego minimalnego wieku emerytalnego (tzw. „suwak bezpieczeństwa”),
- 3) umożliwienia ubezpieczonym dokonania wyboru czy chcą przekazywać część przyszłej składki emerytalnej do drugiego filara (osłabionego przez zmiany, o których mowa w pkt. 1. i 2.),
- 4) urynkowienia zasad inwestowania i likwidacji minimalnej stopy zwrotu.

1. Nacjonalizacja ponad połowy aktywów OFE wyrażonych obligacjami Skarbu Państwa i zamiana tych obligacji na obietnice wypłaty emerytur w ZUS (w uzasadnieniu ustawy to działanie zostało mylnie nazwane „Przeniesienie wyrażonych obligacyjnymi zobowiązaniami Skarbu Państwa części uprawnień emerytalnych ubezpieczonych z OFE do ZUS”)

W projekcie ustawy proponuje się by 51,5 proc. aktywów funduszy emerytalnych, które odpowiada wartości zgromadzonych obligacji gwarantowanych przez Skarb Państwa na dzień 31 stycznia 2014 r. „przenieść” do ZUS. Obligacje te zostaną następnie umorzone, w celu księgowego obniżenia poziomu jawnego długu publicznego. W zamian za to ubezpieczeni dostaną obietnicę wypłaty tej części emerytury z ZUS.

Opisane powyżej działanie jest tak naprawdę nacjonalizacją części obligacyjnej portfela OFE. Celem tego zabiegu jest obniżenie długu publicznego (wg danych Ministerstwa Finansów o około 8,4 proc. PKB) i tym samym uniknięcie przekroczenia drugiego progu ostrożnościowego (55 proc. jawnego długu publicznego wg metodologii krajowej do PKB). Dodatkowo dojdzie do zastąpienia realnych oszczędności wyrażonych w papierach wartościowych zobowiązaniami, których realizacja zależeć będzie od przyszłych decyzji politycznych. W ten sposób jeszcze większa część emerytury będzie zależeć od państwa i kondycji finansów publicznych. Przeczy to zasadzie bezpieczeństwa dzięki różnorodności, na której opierała się reforma emerytalna z 1999 r.

Należy też podkreślić, że wyliczenia ekspertów, w tym Komitetu Obywatelskiego ds. Bezpieczeństwa Emerytalnego, pokazują, że historyczne stopy zwrotu w filarze kapitałowym przewyższały poziom waloryzacji dokonywanej przez ZUS. Filar kapitałowy (OFE) przyczynił się do wyższego poziomu przyszłych świadczeń niż byłoby to możliwe gdyby świadczenia te zależały wyłącznie od waloryzacji w ZUS. Jak podkreślają eksperci KOBE różnica ta może utrzymać się jeszcze długo, szczególnie, że aktualna formuła waloryzacji świadczeń (w 2004 r., zmieniona względem waloryzacji wprowadzonej przez twórców reformy z 1999 r.) nie będzie możliwa do utrzymania w przyszłości. W Obywatelskim Kontrraporcie KOBE zauważono, że „mechanizm waloryzacji na kontach podstawowych w ZUS jest wadliwy, gdyż w dłuższej perspektywie odrywa je od ekonomicznych realiów finansowania świadczeń”. To samo można powiedzieć o sposobie waloryzacji na subkoncie w ZUS, którego jedyną funkcją zdaje się być pełnienie roli przynęty, zachęcającej do przeniesienia się ubezpieczonych z OFE do ZUS. Tego mechanizmu waloryzacji również nie da się utrzymać w przyszłości.

Szczególnie należy zwrócić uwagę, że w projekcie ustawy proponuje się obniżenie tylko progów ostrożnościowych w ramach nowej, stabilizującej reguły wydatkowej. Obniżony nie zostanie np. próg ostrożnościowy 55 proc. długu publicznego do PKB pomimo znaczącej obniżki poziomu długu jawnego poprzez nacjonalizację obligacyjnej części portfela OFE. Zapisane w nowej regule wydatkowej progi są dużo prostsze w obejściu i nie będą w sposób

dostateczny ograniczać rozrostu wydatków publicznych. W konsekwencji oznacza to, że w ciągu najbliższych dwóch lat rząd będzie mógł wydać znacjonalizowane środki na bieżące potrzeby, a dług publiczny po tym okresie zbliży się do obecnych poziomów. Wbrew deklaracji z „Przeglądu funkcjonowania systemu emerytalnego” z czerwca 2013 r. w projekcie nie pojawia się propozycja obniżenia progów ostrożnościowych obecnie zapisanych w ustawie o finansach publicznych (np. wspomnianych 55 proc. PKB).

Porównanie rządowych Strategii zarządzania długiem sektora finansów publicznych z 2012 i 2013 roku wzbudza dalsze wątpliwości odnośnie wykorzystania środków przejętych z OFE. Strategia z 2013 różni się od strategii z 2012 roku o:

- 1) Wzrost długu związany z nieprzewidzianym w Strategii 2012 spowolnieniem gospodarczym w 2013 roku,
- 2) Przewidywanymi skutkami fiskalnymi demontażu II filara (nacionalizacja części obligacyjnej, suwak bezpieczeństwa, pseudo dobrowolność),
- 3) Nieznacznie bardziej optymistycznym scenariuszem makroekonomicznym na lata 2014-2016.

Korygując Strategię 2012 o wyżej wymienione punkty, można by spodziewać się na koniec 2016 roku długu publicznego na poziomie ok. 47-48 proc. PKB. Tymczasem zgodnie ze Strategią z 2013 roku, na koniec 2016 roku jest prognozowany dług publiczny wynoszący prawie 51 proc. PKB. Należy zadać pytanie o źródła tej różnicy – czy po marginalizacji II filara rząd zamierza wydać 3 proc. PKB więcej w latach 2014-2016, niż zakładały poprzednie plany? Czy może są inne źródła tej różnicy?

Podsumowując nacionalizacja obligacji skarbowych zgromadzonych w OFE jeszcze bardziej osłabi równowagę między I i II filarem, przyczyni się do wzrostu długu ukrytego i umożliwi dalszy przyrost długu jawnego oraz będzie szkodliwa dla wzrostu gospodarczego i przyszłych emerytów.

2. Określenie zasad wypłaty emerytur ze środków zgromadzonych w OFE i sposobu „przenoszenia” uprawnień emerytalnych ubezpieczonych z OFE do ZUS będące de facto stopniową nacionalizacją środków w OFE na 10 lat przed osiągnięciem ustawowego minimalnego wieku emerytalnego (tzw. „suwak bezpieczeństwa”)

Rząd proponuje by środki zgromadzone w OFE były stopniowo „przenoszone” do ZUS na 10 lat przed osiągnięciem ustawowego minimalnego wieku emerytalnego przez ubezpieczonego. Nazywa to „suwakiem bezpieczeństwa”, który to miałby zminimalizować ryzyko „złej daty”. Tak naprawdę zamiast ograniczania ryzyka „złej daty” możemy mieć do czynienia ze wzrostem ryzyka politycznego związanego z wypłatą przyszłych emerytur, które w całości będą

zależać od państwa. Poza tym ogranicza się okres, w którym oszczędności emerytalne zgromadzone w II filarze będą generować realne stopy zwrotu (w przeciwieństwie do zapisów księgowych w ZUS) co negatywnie odbije się na wysokości przyszłych świadczeń. W ten sposób odchodzi się od zasady bezpieczeństwa dzięki różnorodności - zamiast dywersyfikować ryzyko w dwóch różnych filarach dojdzie do stopniowego powrotu do systemu jednofilarowego opierającego się wyłącznie na ZUS.

Tzw. ryzyko „złej daty” - obniżony poziom świadczenia dla osób przechodzących na emeryturę w okresie bessy na rynku kapitałowym - można ograniczyć za pomocą np. subfunduszowości w prywatnych funduszach emerytalnych. Oszczędności emerytalne osób zbliżających się do osiągnięcia wieku emerytalnego powinny być w większym stopniu lokowane w bezpieczne papiery wartościowe (takie jak obligacje Skarbu Państwa). Rozwiązania takie pojawiało się już w propozycjach rządowych, w tym w ramach prac zespołu ministra Boniego z 2010 r. Dodatkowo subfunduszowość w połączeniu z wypłatą dożywotnich emerytur kapitałowych (w postaci annuitetu) pozwoliłaby na wydłużenie okresu oszczędzania (również po osiągnięciu wieku emerytalnego), w przeciwieństwie do „suwaka”, który znacznie ogranicza horyzont czasowy inwestycji. Pozwoliłoby to na zwiększenie wartości świadczenia emerytalnego.

W „Przeglądzie funkcjonowania systemu emerytalnego” oraz w debacie publicznej po stronie rządowej całkowicie zignorowano inne propozycje wypłat, w tym doświadczenia międzynarodowe czy propozycje ekspertów i niezależnych instytucji. Należy przypomnieć, że już raz, w 2008 r. Sejm przegłosował ustawę o funduszach dożywotnich emerytur kapitałowych zgodnie z którą to fundusze, zarządzane przez zakłady emerytalne, miały zajmować się wypłatą dożywotnich emerytur z oszczędności zgromadzonych w otwartych funduszach emerytalnych (ustawa poparta przez PO i PSL została zawetowana przez prezydenta Lecha Kaczyńskiego). Propozycję, która zachowywała kapitałowy charakter systemu wypłat przedstawiła także m.in. Komisja Nadzoru Finansowego. Swoją propozycję, która umożliwia w sposób przejrzysty, bezpieczny i tani wypłacać dożywotnie emerytury kapitałowe z II filara bez „przenoszenia” środków do ZUS zaprezentowali również prof. Wojciech Otto i prof. Marian Wiśniewski z Uniwersytetu Warszawskiego, członkowie KOBE. Do tej pory rząd nie przedstawił opinii publicznej rzetelnej analizy różnych wariantów wypłat.

Podsumowując należy odrzucić sposób wypłat emerytur ze środków zgromadzonych w II filarze poprzez de facto stopniową nacjonalizację aktywów w OFE rozłożoną na 10 lat przed osiągnięciem wieku emerytalnego. Przedstawiona w projekcie ustawy propozycja wypłat jest kolejnym dowodem na to, że wybór, który chce się dać ubezpieczonym (omawiany szerzej w pkt. 3) jest wyborem pozornym. Nie dość, że OFE zostaną wyłączone z gwarantującej większe bezpieczeństwo części obligacyjnej to jeszcze nie daje się możliwości otrzymywania części emerytury z prywatnych funduszy.

W takiej sytuacji każdy wybór oznacza, że i tak ubezpieczony trafi na koniec do ZUS. System emerytalnych powinien zachować swoją wielofilarowość i różnorodność również w fazie wypłat dożywotnich świadczeń emerytalnych.

3. Umożliwienia ubezpieczonym dokonania wyboru czy chcą przekazywać część przyszłej składki emerytalnej do drugiego filara (osłabionego poprzez zmiany, o których mowa w pkt. 1. i 2.).

Zgodnie z projektem ustawy każdy z ubezpieczonych oraz wchodzący do systemu emerytalnego będzie mógł zdecydować w przeciągu 3 miesięcy czy jego składka ma być w całości kierowana do ZUS, czy dzielona na ZUS (16,6 proc.) i OFE (2,92 proc.). Domyślną opcją będzie uczestnictwo wyłącznie w części repartycyjnej. To znaczy, że osoby (już ubezpieczone), które nie podejmą decyzji od 1 kwietnia do 30 czerwca 2014 r. będą musiały przekazywać całość składki emerytalnej do ZUS. Przewiduje się również możliwość przejścia między systemem repartycyjnym a mieszanym w tzw. okienkach czasowych trwających 3 miesiące. Pierwsze ma być w 2016 r., a kolejne co 4 lata. Deklaracja pozostanie w systemie mieszanym może być złożona osobiście w placówce ZUS, drogą pocztową lub za pomocą ePUAP.

Nazywanie powyższej propozycji dobrowolnością silnie kojarzy się z przymusem zastosowanym na Węgrzech w 2010 r. przez rząd Victora Orbana. Projekt ustawy przewiduje kary grzywny do 1 mln zł i do 2 lat pozbawienia wolności za reklamy dotyczące OFE. Z drugiej strony nie przewiduje się rzetelnej kampanii edukacyjnej: "Wiceminister finansów Izabela Leszczyńska informowała natomiast, że resort nie ma zamiaru przeznaczać jakichś ekstraordynaryjnych środków na kampanię informacyjną czy edukacyjną" (PAP, 11.10.2013). Jednocześnie, niektórzy członkowie rządu i związani ze stroną rządową eksperci już od kilku miesięcy prowadzą negatywną kampanię w stosunku do filara kapitałowego (OFE) oraz aktywną (i bezpłatną) akwizycję i reklamę na rzecz ZUS. Projekt ustawy nie wskazuje jednak, że tego typu działania będą zakazane.

Tak skonstruowany mechanizm wyboru jest tylko pozorną dobrowolnością. Po pierwsze 4,4 mln z 7,4 mln osób, które miały wybór między systemem repartycyjnym a mieszanym w 1999 r. (urodzeni w latach 1949-1968), mając na to aż 10 miesięcy, wybrało udział w OFE i ZUS. Po drugie, obecnie aż 80 proc. wchodzących do systemu przypisywanych jest do konkretnego funduszu poprzez losowanie. Świadczy to o braku zainteresowania ubezpieczonych, którego przyczyną jest brak wiedzy na temat systemu. W końcu wedle teorii ekonomii behawioralnej mówiącej o przywiązaniu do status quo wielu ubezpieczonych nie złoży wspomnianych deklaracji. Nie będzie to oznaczało ich chęci bycia wyłącznie w systemie repartycyjnym, ale wynikać będzie z tego, że pozostanie w I i II filarze będzie wymagać pewnego poziomu zaangażowania naruszającego status quo.

W celu podjęcia racjonalnej decyzji przez ubezpieczonych powinno przeprowadzić się rzetelną kampanie edukacyjną informującą o działaniu systemu emerytalnego, szczególnie nt. reformy z 1999 r. oraz różnic między systemem repartycyjnym a kapitałowym. Należy również znieść zapis o karach za reklamy OFE, ponieważ prawdopodobne jest, że kampania edukacyjna z udziałem podmiotów prywatnych mogłaby zostać uznana za reklamę OFE. O rzetelność kampanii powinien zadbać niezależny regulator – np. Komisja Nadzoru Finansowego.

Proponowane "okienka czasowe" mogą negatywnie wpływać na bezpieczeństwo emerytalne i wysokość świadczeń. Wyżej przytoczone dane o wyborze funduszy pozwalają stwierdzić, że ubezpieczeni nie posiadają wystarczającej wiedzy by podejmować decyzje o przejściu z systemu repartycyjnego do mieszanego i na odwrót. W konsekwencji, ubezpieczeni mogą przechodzić do systemu repartycyjnego podczas bessy na rynku kapitałowym, zniechęceni spadkami na giełdzie, tym samym urzeczywistniając swoje straty. Z drugiej strony mogą przechodzić do systemu mieszanego na szczycie hossy, przyciągnięci wysokimi stopami zwrotu, tym samym partycypować w późniejszej obniżce indeksów. Tak więc wprowadzenie "okienek czasowych" dla ubezpieczonych nie będących w stanie podjąć rzetelnej decyzji może prowadzić do obniżenia przyszłych świadczeń emerytalnych.

W końcu należy podkreślić, że jakkolwiek wybór sprawi, że emerytura i tak w całości będzie wypłacana przez ZUS. Wszystko to sprawia, że mamy do czynienia z wyborem pozornym, którego konsekwencją będzie stopniowa marginalizacja i likwidacja II filara oraz powrót do jednofilarowego i mniej bezpiecznego systemu emerytalnego.

4. Urynkowienia zasad inwestowania i likwidacji minimalnej stopy zwrotu

Zapisany w projekcie ustawy zakaz inwestowanie przez fundusze emerytalne w obligacje gwarantowane przez Skarb Państwa jest niezgodny z praktyką stosowaną na całym świecie. Stoi również w sprzeczności z celem systemu emerytalnego - długookresowym inwestowaniem. Według danych OECD fundusze emerytalne na świecie lokują średnio 1/3 portfela w obligacje gwarantowane przez skarb państwa (Pension Markets in Focus, OECD, wrzesień 2012).

OFE pozbawione obligacji staną się funduszami wysokiego ryzyka co kłóci się z celem oszczędzania na starość. Dodatkowo proponowane regulacje - nakaz inwestowania min. 75 proc. portfela w akcje oraz okresowa porównawcza stopa zwrotu (0,9 WIG i 0,1 WiBOR) - będą wymuszały ryzykowne lokowanie środków. Zaprzecza to zapisom w ustawie powołującej OFE do życia, która głosi, że OFE są zobowiązane do osiągania jak najlepszych rezultatów przy minimalizacji ryzyka. Zrobienie z OFE funduszy wysokiego ryzyka może w okresach bessy zniechęcać do nich kolejnych ubezpieczonych oraz służyć jako argument politycznych do ich całkowitej likwidacji.

Tym samym regulacje te znacząco obniżają bezpieczeństwo przyszłych emerytów i mogą doprowadzić do stopniowej likwidacji filara kapitałowego uzależniając wysokość świadczeń w całości od waloryzacji w ZUS, która jest decyzją polityczną.

W tej sytuacji Forum Obywatelskiego Rozwoju rekomenduje:

1. Wycofanie z projektu ustawy zapisów dotyczących nacjonalizacji 51,5 proc. aktywów zgromadzonych w OFE.
2. Wycofanie z projektu propozycji „przenoszenia” oszczędności zgromadzonych w OFE do ZUS na 10 lat przed osiągnięciem ustawowego minimalnego wieku emerytalnego i wypłatę emerytur przez ZUS. Jednocześnie rząd powinien przedstawić rzetelną analizę różnych propozycji wypłat i zaproponować sposób wypłacania emerytur przy zachowaniu ich kapitałowego charakteru.
3. Wprowadzenie subfunduszowości w OFE aby ograniczyć ryzyko „złej daty” oraz maksymalnie wykorzystać kapitałowy charakter systemu do zwiększenia poziomu świadczeń.
4. Wprowadzenie rozwiązań, które poprawią efektywność inwestycyjną i uelastyczną działanie OFE, zgodnych z rekomendacjami ekspertów od rynku kapitałowego.
5. Dalszą obniżkę opłat pobieranych przez OFE, w tym również likwidację części opłaty od składki pobieranej przez ZUS (obecnie stanowi 23 proc. z całej opłaty od składki).
6. Dopuszczenie lokowania przez fundusze emerytalne środków w obligacje gwarantowane przez Skarb Państwa i obligacje skarbowe innych państw. Wprowadzenie zewnętrznego benchmarku opartego o wyniki inwestycyjne TFI o podobnym profilu ryzyka co OFE.

Do niniejszej opinii załączamy materiały, które w sposób szczegółowy omawiają możliwe konsekwencje proponowanych rozwiązań. Poza tym zgodnie z przedstawionymi w ostatnich kilku miesiącach opiniami ekspertów **duża część proponowanych zmian w systemie emerytalnym może być niezgodna z Konstytucją RP**. W tej sytuacji przed przesłaniem projektu do Sejmu autorzy projektu powinni zlecić i upublicznić stosowne analizy prawne.

Lista polecanych materiałów:

- Balcerowicz, Leszek, Odpowiedź na list ministra Jacka Rostowskiego z dnia 8 marca 2011 r., 2011, <http://www.for.org.pl/pl/a/1686,Odpowiedz-prof-Leszka-Balcerowicza-na-list-ministra-Jacka-Rostowskiego> ,
- Capital Strategy (autorzy: Stefana Kawalec Marcina Gozdek), Raport i suplement do raportu nt. OFE, dostępny na stronie: <http://www.capitalstrategy.pl/aktualnosci.php>,
- Chłopecki, Aleksander, „Własność środków w OFE”, 2013, <http://kobe.org.pl/aleksander-chlopecki-wlasnosc-srodkow-w-ofe/>,
- Forum Obywatelskiego Rozwoju, FOR przeciw skokowi na oszczędności emerytalne Polaków zgromadzone w II filarze, zbiór materiałów na specjalnej podstronie FOR: <http://www.for.org.pl/pl/a/2569,FOR-przeciw-skokowi-na-oszczednosci-Polakow-zgromadzone-w-OFE>,
- Instytut Allerhanda, „Konstytucyjnoprawna ocena rekomendacji dotyczących II filara systemu emerytalnego zawartych w rządowym przeglądzie funkcjonowania systemu emerytalnego z dnia 26 czerwca 2013 roku”, 2013, <http://www.allerhand.pl/images/Ekspertyza20130830.pdf>,
- Komitet Obywatelski ds. Bezpieczeństwa Emerytalnego, „Błędne diagnozy, błędne recepty” – opinia KOBE w związku z punktem 35 porządku obrad 50. posiedzenia Sejmu RP, 2013, <http://kobe.org.pl/kobe-przeciwko-planowanym-zmianom-w-systemie-emerytalnym/>,
- Komitet Obywatelski ds. Bezpieczeństwa Emerytalnego, Obywatelski Kontraport, 2013, <http://kobe.org.pl/konferencja-prasowa-obywatelski-kontraport-kobe/>,
- Komitet Obywatelski ds. Bezpieczeństwa Emerytalnego, OFE – pytania prawne, 2013, <http://kobe.org.pl/diskusja-o-ofe-odpowiedz-kobe-na-pytania-prawne/>,
- Towarzystwo Ekonomistów Polskich, Opinia TEP do rządowego przeglądu funkcjonowania systemu emerytalnego, 2013, <http://tep.org.pl/opinia-tep-do-rzadowego-przegladu-funkcjonowania-systemu-emerytalnego/>.

Forum Obywatelskiego Rozwoju

FOR zostało założone w 2007 roku przez prof. Leszka Balcerowicza, aby skutecznie chronić wolność oraz promować prawdę i zdrowy rozsądek w dyskursie publicznym. Naszym celem jest zmiana świadomości Polaków oraz obowiązującego i planowanego prawa w kierunku wolnościowym.

FOR realizuje swoje cele poprzez organizację debat oraz publikację raportów i analiz podejmujących ważne tematy społeczno-gospodarcze, a w szczególności: stan finansów publicznych, sytuację na rynku pracy, wolność gospodarczą, wymiar sprawiedliwości i tworzenie prawa. Z inicjatywy FOR w centrum Warszawy i w Internecie został uruchomiony licznik długu publicznego, który zwraca uwagę na problem rosnącego zadłużenia państwa. Działania FOR to także projekty z zakresu edukacji ekonomicznej oraz udział w kampaniach na rzecz zwiększania frekwencji wyborczej.

Wspieraj nas!

Pomóż nam chronić wolność oraz promować prawdę i zdrowy rozsądek w dyskursie publicznym.

Zdrowy rozsądek oraz wolnościowy punkt widzenia nie obronią się same. Potrzebują zaplanowanego, wyłożonego i skutecznego wysiłku oraz Twojego wsparcia.

Jeśli jest Ci bliski porządek społeczny szanujący wolność i obawiasz się nierozsądnych decyzji polityków udających na Twój koszt Świętych Mikołajów, poprzyj nasze działania swoim darem pieniężnym. Twój dar umożliwi nam działalność oraz potwierdza słuszność i skuteczność naszego wysiłku.

Każda darowizna jest dla nas ważna. Potrzebujemy zwłaszcza regularnego wsparcia. Zachęcamy do dokonywania nawet niewielkich, lecz regularnych wpłat.

Już dziś pomóż nam chronić wolność - obdarz nas swoim wsparciem i zaufaniem.

Wyślij przelew na konto FOR (w PLN): 68 1090 1883 0000 0001 0689 0629

Fundacja Forum Obywatelskiego Rozwoju - FOR
Al. J. Ch. Szucha 2/4 lok. 20
00-582 Warszawa

Kontakt

tel. +48 22 628 85 11, +48 691 232 994

e-mail: info@for.org.pl

www.for.org.pl

Kontakt do autorów:

Marek Tatała

marek.tatala@for.org.pl

+48 691 434 499

Aleksander Łaszek

aleksander.laszek@for.org.pl

+48 695 286 386

Dawid Samoń

dawid.samon@for.org.pl

Dołącz do nas: facebook.com/FundacjaFOR